

Манташян М.К.

Демократична політична стабільність: структура безпекових викликів

У статті визначається зміст безпекового виміру демократичної політичної стабільності. Окреслено чинники ранжування безпекових викликів для нових демократій. Доведено, що розкриття структури безпекових викликів або їх ранжування за значенням, тривалістю та джерелами забезпечує можливості для надання рекомендацій щодо поведінки керівництва окремих країн та демократичної політичної спільноти в цілому.

Ключові слова: безпекові виклики, політична система, стабільність, кризовість, внутрішні й зовнішні загрози, безпекове середовище.

В статті определяется содержание измерения безопасности демократической политической стабильности. Определены факторы ранжирования вызовов безопасности для новых демократий. Доказано, что раскрытие структуры вызовов безопасности

или их ранжирование по значению, продолжительности и источникам обеспечивает возможности для предоставления рекомендаций касательно поведения руководства отдельных стран и демократического политического сообщества в целом.

Ключевые слова: вызовы безопасности, политическая система, стабильность, кризисность, внутренние и внешние угрозы, среда безопасности.

In the article the content of the security challenges of democratic political stability is defined. It is proved that the disclosure of the structure of security challenges, or their ranking by values, duration and sources, provides opportunities for making recommendations for the leaders of states as well as democratic political community.

Key words: security challenges, political system, stability, crisis, internal and external threats, security environment.

УДК 323.26

Манташян М.К.,
аспірант кафедри політології
Дніпровського національного
університету імені Олеся Гончара

Постановка проблеми. Сучасний політологічний дискурс стосовно проблем політичної стабільності охоплює як вимоги до балансування політичних інститутів на макрорівні, так і незмінність способів політичної участі й альтернативи демократичній політичній стабільності у вигляді авторитарних чинників політичного контролю та стагнаційного політичного середовища. Осягнення чинників, які стабілізують або дестабілізують політичну ситуацію, забезпечується концепціями прикладного політичного управління та політичного розвитку за визначенням класичних теорій політичної модернізації, а консолідована демократія має забезпечити такий рівень свободи політичних акторів, який зможе гарантувати політичну стабільність навіть за умови радикальних розбіжностей. У представників політичного спектру різноманіття поглядів на суспільно-політичне життя й програми політичних дій до певної міри гарантує відсутність гегемонії окремого політичного лідера. Аспекти демократичної політичної стабільності розглядаються в теоріях політичного транзиту, закріплення певних демократичних перетворень та переходу на нову якість політичної системи, що визначає необхідність пошуку тих інститутів, які зможуть забезпечити неповернення трансформаційних суспільств до попередніх етапів свого розвитку або до повної дезінтеграції.

Безпекові виклики для нових демократій є однією з ключових передумов прогнозування невірноваженого стану перехідної політичної системи. Визначення структури безпекових викликів або їхнє ранжування за значенням, тривалістю та джерелами забезпечує можливості надання рекомендацій щодо поведінки керівництва окре-

мих країн та демократичної політичної спільноти в цілому. Сучасні політологічні дослідження визначають політичну безпеку як одну з передумов сталого розвитку. Тому для встановлення демократії в сучасній Україні ключовим є вироблення механізмів нейтралізації безпекових викликів.

Аналіз публікацій. Ключові аспекти політичної стабільності вивчали такі вітчизняні науковці, як О. Шинкаренко [6], І. Мінгазутдінов [2], В. Опанасюк [3]. Серед зарубіжних фахівців до розгляду проблеми долучилися В. Джабрі [11], О. Хассан [10], Р. Форд [9], Д. Бреді [8]. Істотною потребою для подальшого розвитку теми є розкриття впливу стану політичної безпеки на стабільність політичної системи демократичного типу. Основними чинниками, які потребують уваги, є виклики безпеці, що мають різні вектори та значення.

Метою статті є встановлення змісту безпекового виміру демократичної політичної стабільності.

Виклад основного матеріалу. Аналіз стану демократичної політичної стабільності в безпековому середовищі тісно пов'язаний із теоретичними уявленнями щодо сучасної політичної безпеки. Якщо у пострадянський період поняття «безпека» мало військово-прикладний або зовнішньополітичний аспект, то останні події в Україні й світі засвідчили, що внутрішньополітичне становище залежить від чинників, які раніше не бралися до уваги. На сучасному етапі політологічна спільнота підходить до комплексного розуміння політичної безпеки та її всезагального значення. Як стверджує український фахівець О. Чуваков, безпека є необхідною умовою життєдіяльності індивіда, стабільного існування й функціонування держави й суспільства, прогресивного розвитку людської цивілізації [4, с. 119].

З огляду на складність розвитку суспільства та різноманітність політико-інституційних конфігурацій сучасних політичних систем, багато дослідників схилиються до функціонального ранжування загроз стабільності політичній системі, пов'язаних із конкретними сферами життєдіяльності. Таким чином, безпекові виклики виникають в економічній, соціальній сфері, в інфраструктурі тощо. Водночас в умовах демократії характерними є безпекові чинники, притаманні макросоціальному й макрополітичному рівню, це може змінити парадигму суспільно-політичних відносин із боку певних політичних сил (зокрема, таку ідеологію сповідувала Комуністична партія України до її заборони, а також низка лівих політичних сил). Крім того, до безпекових викликів слід віднести соціальну анемію та високу соціальну ціну реформ. У сучасних дослідженнях існує розуміння масштабу впливу безпекових чинників та розширене тлумачення наслідків певних загроз. Згідно з О. Чуваковим поняття безпеки – це явище, яке має поліфункціональний характер, де безпека як соціальна цінність суспільства – діяльність певної групи різних суб'єктів, а як соціальна потреба – цілеспрямований результат такої діяльності. Причому безпека є необхідною умовою існування особистості, суспільства й держави, що гарантує можливість подальшого прогресивного розвитку цих елементів [4, с. 121].

До певної міри поняття «політичної безпеки» та «політичної стабільності» мають кілька точок перетину, які дозволяють краще зрозуміти сутність безпекових викликів для демократичного суспільства. Політична безпека є одночасно характеристикою політичної системи й конкретною конфігурацією її стану. Тому політична стабільність в її граничних параметрах є станом, який свідчить про рівновагу найважливіших безпекових чинників. Для демократичної політичної стабільності це рівень легітимності обраної влади та здатність адаптуватися до проявів гетерогенності в суспільстві, а саме: політичних, етнічних, соціальних розбіжностей та відстоювання вузьких корпоративних інтересів. Як стверджує О. Кравчук, «політична безпека – це стійкий стан і ефективний розвиток політичної системи суспільства, який дозволяє адекватно реагувати на негативні внутрішні й зовнішні дії, зберігати цілісність соціуму і його сутнісні якості. Система політичної безпеки будь-якого суспільства покликана вирішувати досить суперечливу проблему: з одного боку – надійно захищати політику, яка відповідає національно-державним інтересам, а з другого – виключити її збитковий і небезпечний для національно-державних інтересів процес» [1, с. 81].

Вимога адаптивності політичної системи до суспільних викликів, яка була представлена у творах розробників теорії політичної системи, потребує гнучкої системи протидії нестабільності, постій-

ного моніторингу наявної ситуації. У цьому плані структура безпекових викликів щодо політичної системи сталої або перехідної демократії формується на основі інструментів, які можуть досягнути вказані виклики й загрози. Комплексний аналіз стану суспільства, динаміки його розвитку дає багатовимірну інформацію щодо викликів, які здатні змінити ситуацію в державі за короткий проміжок часу. Виклики демократичної політичної стабільності можуть варіюватися як довготривалі або короткострокові, локальні чи масштабні тощо. Як вважає О. Кравчук, вирішення проблеми стабільності політичної системи можливе тільки на основі попереднього аналізу соціальної структури суспільства, рівня економічного розвитку, системи цінностей, етнічних особливостей і специфіки політичних інститутів [1, с. 81].

Комплексний та взаємопов'язаний характер розвитку сучасних політичних систем визначає необхідність конкретних завдань і напрямів діяльності для політичних структур, сформованих демократією. Розвинені країни (ЄС та США) перебувають під постійним впливом зовнішніх та внутрішніх небезпек. Водночас їхня стабільність ґрунтується на відсутності замовчування проблем, на прозорості діяльності органів влади та дієвій підтримці громадянського суспільства. Однак глобальні виклики (наприклад, міграційна криза) спонукають шукати способи запобігання кризовим ситуаціям та підготовки планів дій заздалегідь. На рівні ЄС такими способами є багаторівневі обговорення та колегіальне прийняття рішень, що передбачає ретельне вивчення питань порядку денного. Ще більше ретельного аналізу ризиків та загроз, ще більше політичних альтернатив пошуку консенсусу. Тож повинні існувати кваліфіковані центри прийняття рішень, які будуть оцінювати вплив безпекових чинників заздалегідь. На думку українських науковців, стабільність політичної системи означає її здатність забезпечити збереження своєї структури й основних принципів в умовах постійних змін внутрішньої й зовнішньої обстановки [1, с. 82–83].

Структура викликів політичної безпеки щодо демократичної стабільності набуває системного характеру й важливого значення для всієї політичної системи. Здатність адаптуватися до зовнішніх загроз є певною характеристикою інститутів і ознакою зрілості демократії, ознакою подолання внутрішніх протиріч у цивілізований спосіб, тобто без руйнування основ системи, що визначає можливість консолідованого опору зовнішнім загрозам. Політична стабільність і політична безпека визначають основи поведінки в рамках політичного процесу, правила політичного співжиття, норми реалізації інтересів і політичних цілей. «Отже, політична безпека України є певним станом, внутрішньою властивістю, найважливішою атрибутивною

характеристикою, необхідною умовою існування й функціонування політичної системи й усього соціуму», – зауважує О. Кравчук [1, с. 83].

Системологія взаємозв'язку викликів політичній безпеці й чинників стабільності включає взаємозв'язок причин і наслідків дій елементів демократичної політичної системи. З класичної точки зору політична система є функціональним управлінським блоком суспільства в цілому. У зв'язку з цим для життєздатності політичної системи набувають значення ті виклики, які можуть порушити баланс функціонування підсистем усього суспільства.

Отже, загрози політичній системі є загрозами для всього соціуму. До подібних викликів можна віднести внутрішньосистемні та позасистемні. До перших належить узгодження технологій управління з поставленими завданнями, механізми рекрутування еліт, спроможність або неспроможність управлінських структур ухвалювати адекватні рішення, дотримуватися обраних політик тощо. До позасистемних чинників можна віднести зовнішньополітичну модель легітимації політичного режиму, ерозію довіри до влади з боку населення, зникнення зв'язку між політичними гравцями та суспільним середовищем, утрату політичними партіями своєї соціальної бази. На думку М. Шаповаленко, стабільність є складним і багатовимірним явищем, як правило, вона є результатом взаємодії різних факторів і механізмів її збереження. Водночас вона являє собою рухливий і хиткий стан, що проходить у своєму розвитку через фази дестабілізації різних корелятивних підсистем суспільства [5, с. 45].

Дисфункційність конкретних елементів політичної системи й інших підсистем суспільної системи може стати як результатом цілеспрямованого впливу, так і наслідком розбалансування самих елементів. У рамках першого сценарію позасистемні чинники дисонують із парадигмою внутрішнього функціонування системи. Ці імпульси вона не може подолати. До таких імпульсів можуть належати дії іноземних держав, масштабна структурна дисфункція, спричинена природними умовами тощо. Внутрішній сценарій дестабілізації пов'язаний із порушенням ритму функціонування елементів, які дисонують із загальною політичною парадигмою суспільства, не відповідають цілям і завданням основних правлячих груп. Вчасна ідентифікація внутрішніх і зовнішніх загроз свідчить про здатність правлячих груп піднятися над реальністю політичного суперництва та діяти в інтересах збереження статусу-кво. Згідно з позицією М. Шаповаленко політична стабільність виражає такий стан політичної динаміки, за якого домінує тимчасова рівновага (чи баланс) сил основних політичних акторів, після якого можлива дестабілізація, порушення такого балансу. Це порушення

балансу й може привезти до політичної кризи [5, с. 46].

Взаємодія зовнішніх і внутрішніх чинників безпеки потребує встановлення ліній впливу на функціонування конкретних інститутів політичної системи. У цьому контексті великого значення набуває розгалуження політичної інфраструктури та розбіжність між формальним статусом політичної системи та її здатністю виконувати функціональні завдання в рамках режиму демократії. Наприклад, якщо йдеться про політичні партії, то набуває значення не лише їх формальна реєстрація та інші нормативні ознаки, а й відповідність потребам і вимогам населення, які представлені на політичному рівні. Оскільки партії можуть реально впливати на політичну ситуацію у виборчий період, для системних змін та реформ набувають значення неурядові організації, які деталізують і конкретизують лінії взаємозв'язку суспільства та владної системи. Саме якість інститутів визначає їхню спроможність адаптуватися та нейтралізувати негативні прояви позасистемних викликів. М. Шаповаленко вважає, що загальна нестабільність прямо пропорційна таким факторам: урбанізації, перенаселенню, ослабленню механізмів соціально-політичного контролю, ступеню торгової й фінансової залежності від зовнішніх джерел, нормативним змінам, неадекватним політичним рішенням, зміні статусу еліт [5, с. 46].

Для транзитивних демократій демократична стабільність є показником не лише зрілості політичних інститутів, а й парадигми відносин між ними. Кризовість відносин між політичними гравцями є природною складовою частиною демократичного політичного процесу. Однак унаслідок того, що правила політичної гри в трансформаційних суспільствах мають тенденцію до раптових змін, можливість подолання криз у політичних системах без кардинального перезавантаження цієї системи є обмеженою. Тому основною причиною виникнення кризових ситуацій у перехідних політичних системах є втрата зворотного зв'язку між інститутами управління та між основними політичними гравцями, односторонні політичні дії правлячих еліт, неможливість адекватного представництва громадської думки. На думку вітчизняного науковця, кризи створюють нові альтернативи для розвитку й формування нових конфігурацій між політичними структурами. Український варіант довгострокової стабільності був прикладом латентної нестабільності із цілим ланцюгом відкладених політичних конфліктів, які й проявилися під час кризи 2013–2014 рр. [5, с. 46].

Формування демократичної політичної стабільності як довгострокового стану політичної системи зумовлене також ступенем сприйняття суспільством управлінських дій у політиці та довірою населення до влади. Згідно з класичними уяв-

леннями політичний капітал є певним наслідком попередніх дій влади, що дозволяє суспільству ставитися до цих дій як до передбачуваних, спрямованих на користь суспільства. У зв'язку із цим демократична політична стабільність є результатом мирного розв'язання політичних конфліктів, а також наявності нормативних важелів розв'язання політичних криз. У такому вигляді політична стабільність є формою взаємовизнання суспільства і його управлінських структур, що робить її більш придатною для компенсування викликів середовища безпеки.

Структура безпекового середовища є джерелом імпульсу для прийняття рішень із боку владних інституцій. Середовище безпеки є сукупністю чинників, які можуть потенційно впливати на політичну сферу суспільства. Ними можуть бути як самі інститути, так і взаємодія між ними, що може спричинити наслідки, які необхідно брати до уваги. Середовище зовнішньої та внутрішньої політичної безпеки формує клімат довіри в суспільстві. Тому зазначене середовище не є простою сукупністю викликів безпеки. Ці виклики складаються у своєрідну конфігурацію, яка може несподівано й вирішальним чином вплинути на розвиток політичних подій у разі відсутності моніторингу та цілеспрямованої прогностичної діяльності.

Конкретні заходи реагування на виклики політичній безпеці визначають не лише необхідність урахування політичних цілей і перспектив владних суб'єктів (правлячих груп, урядів тощо), але й урахування реакції суспільства на ті чи інші події. У багатьох випадках процеси дестабілізації породжуються надзвичайними діями та діями владних інституцій щодо збалансування впливу безпекових загроз. Така ситуація виникає, коли процес впливу негативних чинників уже розпочався, і рішення ухвалюються в умовах цейтноту. Тоді баланс відстоювання інтересів та умов життєдіяльності соціальних груп порушується, що знову призводить до негативного сприйняття влади. Подібна циклічна послідовність спостерігалася в багатьох подіях сучасності, зокрема, під час кольорових революцій у Сербії, Грузії, Киргизстані, під час Арабської весни 2011 р.

Структурні чинники протидії дестабілізації в демократичному суспільстві включають не лише дії ланки владного управління. Наявність дієвих громадських інститутів, від неурядових організацій до місцевих громад, робить можливим автономне регулювання локальних ситуацій політичної небезпеки. У сучасній Україні процеси децентралізації влади є одними з провідних чинників розбудови справжньої демократичної системи. Наступним кроком мають стати процеси національної консолідації, які повинні нівелювати регіональні й етнічні розбіжності та забезпечити однакове сприйняття перспектив розвитку демократії.

Таким чином, середовище безпекових викликів демократичній політичній стабільності формує різноспрямовані вектори впливу, які мають як зовнішній щодо системи характер, так і перебувають усередині політичного поля країни. Своєчасна ідентифікація безпекових викликів є запорукою успішних компенсаторних дій центрів владного управління. Також важливим є створення автономних і самодостатніх політичних чинників усередині держави, які зможуть нівелювати можливі наслідки ризиків та загроз. Миттєва політична дестабілізація можлива за умови накопичення кумулятивного ефекту багатьох чинників політичної безпеки, які спричиняють незворотність деструктивних процесів. Кожна демократія за таких умов має виробити власну національну модель запобігання впливові викликів політичної безпеки.

Висновки. Основними чинниками ранжування безпекових викликів для нових демократій є ідентифікація прямого впливу на інституційну структуру, тривалість дії безпекових чинників, можливість подолання потенційних руйнівних наслідків силами самої демократичної політичної спільноти. Значення зовнішніх безпекових викликів для нестабільних демократій полягає в загрозі руйнування зв'язків між політико-управлінською ланкою центрального рівня й центрами управління в регіонах. Гібридна війна проти України засвідчила, що на початкових етапах агресії загроза може не набувати прямих форм. Існує тенденція до маскуванню загроз під внутрішньополітичні чинники, тому основними «запобіжниками» загроз є механізми внутрішньої політичної консолідації, які зумовлюють об'єднання системних політичних сил проти позасистемних і маргінальних явищ. Інформаційна агресія як безпековий виклик демократичній політичній стабільності набуває значення за умов нестійкості структур політичного світосприйняття в умовах політичних трансформацій. Цій загрозі має протистояти інформаційна протидія, сформована на основі широких обговорень та політичного консенсусу. Основним принципом подолання чинників загрози політичній безпеці є їх чітка ідентифікація, зарахування окремих проявів та загроз до числа зовнішніх і відповідна протидія таким загрозам. Перспективою подальшого аналізу проблем, порушених у статті, є вивчення проблеми порушення політичної безпеки в сталих демократіях сучасного світу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кравчук О. Політична безпека України як наукова і практична проблема / О. Кравчук // Міжнародний науковий журнал. – 2016. – № 6(3). – С. 82–83.
2. Мінгазутдінов І. Енергетична безпека, політична модернізація та інтеграція. Головні виклики «Східному Партнерству» / І. Мінгазутдінов // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2011. – Вип. 97(2). – С. 78–83.

3. Опанасюк В. Ризики модернізації: політична стабільність напередодні реформ в Україні / В. Опанасюк // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України. – 2015. – Вип. 2. – С. 299–311.
4. Чуваков О. Безпека: соціально-політична сутність поняття / О. Чуваков // Правова держава. – 2014. – № 18. – С. 119–123.
5. Шаповаленко М. Політична стабільність та політичний капітал в умовах трансформації суспільства / М. Шаповаленко // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 22 : Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. – 2014. – Вип. 14. – С. 45–51.
6. Шинкаренко О. Демократичні вибори та соціально-політична й соціально-психологічна безпека особистості в умовах трансформації соціальних відносин / О. Шинкаренко // Вісник Одеського національного університету. Соціологія і політичні науки. – 2016. – Т. 21, Вип. 1. – С. 109–118.
7. Baldwin D. The concept of security / D. Baldwin // *Review of International Studies*. – 1997. – № 23. – P. 5–26.
8. Globalization and Political Instability [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.the-american-interest.com/2016/03/08/globalization-and-political-instability/>.
9. Ford Robert S. Challenges Ahead for Algeria in 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mei.edu/content/article/challenges-ahead-algeria-2016>.
10. Hassan Oz. Political security: from the 1990s to the Arab Spring / Oz. Hassan // *Contemporary Politics*. – Volume 21. – 2015. – Issue 1: Human Security at 21: A Concept that's Come of Age? – P. 86–99.
11. Jabri Vivienne Cosmopolitan politics, security, political subjectivity // *European Journal of International Relations*. – Vol. 18. – Issue 4. – 2012. – 18(4) P. 625–644.
12. Memon K. Pervez Political Instability: A case study of Pakistan /K. Memon, S. Memon// *Journal of Political Studies*. – 2011.–Vol. 18. – P. 31–43.